

ԲԱՐՈՅԱԿԱՆՔ

ԻՆՉՈ՞Ւ ՀԱՄԱՐ. — ԵՍ Ի՞ՆՉ ԳԻՏՆԱՄ. — Է՞Յ ԻՇԹԷ.

Հին ատենի իմաստունները կըսէին թէ ո՞վ որ ամէն բանի պատճառը փնտռելու հասկընալու եւ ուրիշներուն ալ հասկըցընելու աշխատի՝ այնպիսին արժանի է ըսուելու ինսասսուք, յունական բառով փիլիսոփայ. իսկ ո՞վ որ փոյթ չունի բանի մը պատճառները իմանալու, անիսսասսուք կըսէին անոր, եւ մեծ նախատինք կհամարուէր այս խօսքը. անոր համար որ ինչպէս պատճառ հասկընալը բանական մարդու գործ է, այսպէս ալ պատճառ չփնտռելն ու չհասկընալը անբանից յատկութիւնն է: Անբանը խոտը կուտէ, ջուրը կխրմէ, կպառկի կենէ, — չըգիտեր թէ խոտը ինչպէս կբուսնի, ջուրը ուսկից կվազէ, ախոռը ո՞վ շիներ է, ինքը քանի՞ով առնուած է, իրեն սկիզբն ինչպէս է, եւ վախճանն ինչ պիտի լինի: Իսկ բանական մարդը կրցածին չափ պիտի ջանայ հասկընալ ամէն բանին պատճառը. ըսել է թէ ամէն մարդ ալ պարտական է քիչ շատ ինսասսուք լինել եւ փիլիսոփայ, եւ անով ալ անասնոց նմանութենէն հեռու մնալ:

Տգիտութիւնը անիմաստասէր կընէ մարդըս, եւ անիմաստասիրութիւնը տգիտութեան մէջ կթողու զմարդ. վասն զի որքան աւելի թանձր է մէկուն տգիտութիւնը, այնքան աւելի կլինի անոր ծուլութիւնն ու անհոգութիւնը. գովելի հետաքրքրութիւն ըսածդ ամենեւին չունենար, եւ խելք բանեցընելը իրեն համար ծանր աշխատանք մը կերեւի: Այս մեծ պակասութիւնը կամաց կամաց սովորութիւն կգառնայ, եւ յետոյ այնպէս կտոգորուի մարդուս ընտելեանը մէջ որ հանելը շատ դժուարին կլինի. մանաւանդ որ այս ախոռը եւս կարելի է այն բարոյական հիւանդութեանց մէկը հա-

մարիլ որ փոխադրական են, ու ժողովրդեան եւ ազգի մէջ շուտով կտարածուին, որով եւ բժշկութիւնը երկար ժամանակի եւ մեծամեծ փոփոխութեանց կարօտ կլինի:

Երանելի Հայրն մեր Մովսէս Խորենացի՝ մեր ազգին վրայ իր ատենէն առաջ ալ տեսեր է այս անիսսասսուք ընաւորութիւնը, եւ գանգատ կընէ իւր Պատմագրութեանը մէջ. որչափ եւս առաւել իրաւունք կունենար նա այժմու մերազնեայց վրայ գանգատ ընելու որ՝ աշխարհիս երեսը գրեթէ ամենայն ազգաց եւ ժողովրդոց զարմանալի ուսումնասիրութեամբ եւ գովելի հետաքրքրութեամբ տգիտութեան խաւարէն դուրս ելնելու աշխատած միջոցին՝ մերոնք ըստ մեծի մասին իւրեանց անիսսասսուքութեան ու անհոգութեանը մէջ անշարժ կեցած են, եւ նիւթական կենաց պիտոյքներէն աւելի բան իմանալու ոչ ատեն ունին եւ ոչ հետաքրքրութիւն:

Եւրոպացւոց մէջ տղայ մը հազիւ թէ լեզու կենէ, կսկսի հօրը մօրը բաներ հարցընել տեղեկանալ. այս ինչ է, ինչո՞ւ համար է, որո՞ւնն է, ուսկից է, ո՞ւր կշինուի, ուսկից կուգայ, ինչ կըլլայ, ինչ բանի կուգայ, ազէկ է, ինչ է ազէկութիւնը. գէշ է, ինչ է գէշութիւնը, եւ այլն եւ այլն. ծնողքն ալ սիրով ու երկայնամիտ համբերութեամբ անոր ամէն մէկ հարցմանը պատասխան կուտան՝ նորա խելքին ու հասկըցողութեանը յարմար խօսքերով: Այսպէս որ մեծնան մէկ ժողովրդեան մը զաւակները, հարկաւ ատենով իրենք եւս ինսասսուք անձինք կգառնան, ամէն բանին պատճառը հասկըցող ու ամէն բանի վրայ խորհրդածութիւն ընող: Մեր ազգին մէջ քանի՞ ծնողք կան արդեօք որ այնպիսի տղաք ունենան, ու այն կերպով

պատասխան տան նոցա ըրած հարցմունքներուն, Ո՛չ ապաքէն յայտնի բան է որ մեծ մասին սովորութիւնն այս է. երբոր տղան հարցմունք մը կընէ հօրը կամ մօրը, նա սովորաբար այս պատասխաններէս մէկը կուտայ, այն քու խելքիդ բանը չէ. այն քու հասկընալու բանդ չէ. ձայնդ քաշէ, սուս կեցիր. դուն մտիկ ըրէ, մի խօսիր. ինչո՞ւ պէտք է. քեզի ինչ. ու՛ժ աննն, կողտէ գըլուխ ցաւցուցածդ. մեծնաս նէ կսովրիս. գեռ շատ փուռ հաց պիտի ուտես դուն որ այն բաները հասկընաս. ես գիտեմ որ քեզի ըսեմ. ես ինչ գիտնամ. էյ իշքե, եւ այլն:

Այսպիսի կրթութեամբ մեծցուած տղայք կրնան արդեօք յետոյ ուսումնասիր, իմաստասիր, հետաքրքիր մարդիկ դառնալ, ամէն բանի պատճառը փնտռել հասկընալ, Ո՛չ ապաքէն անհոգութիւնը, ծուլութիւնը, տըգիտական յամառութիւնը բնական կդառնայ նոցա, եւ որ եւ իցէ բանի պատճառը հասկընալու բաղձանքն անգամ չերեւիր անոնց վրայ: Հարցուր այնպիսի մարդկանց մէկուն, օրինակի համար, թէ Արեւը ինչո՞ւ տաքութիւն կուտայ: Շատ շատ՝ այս պատասխանս կուտայ թէ Վասն զի ինքը տաք է: Հարցուր թէ ինչո՞ւ համար տաք է. պատասխան կուտայ թէ ես ինչ գիտնամ. կամ թէ էյ իշթէ:

Լուսնին լոյսը ինչո՞ւ տաքութիւն չունի. — ես ինչ գիտնամ:

Կրակը ջրով կմարի. — Կմարի. — Հապա ինչո՞ւ ծովու ջրով աւելի կըռնկի. — էյ իշթէ:

Ձուրը ինչ բան է. — Ձուրը ջուր է. — Ի՞նչ մասերով ձեւացած է. — ես ինչ գիտնամ:

Ձուրը սովորաբար վերէն վար կլազէ թէ վարէն վեր. — Վերէն վար. — Պատճառը ինչ է. — ես ինչ գիտնամ:

Կարգալ գրելուն լաւ բան եղածը գիտես. — Գիտեմ. — Ինչո՞ւ համար չես սովորիր. — էյ իշթէ:

Այսօր տօն եղածը գիտէիր. — Գիտէի. — Ինչո՞ւ համար ժամ չգնացիր. — էյ իշթէ:

Այս անունով մարդը ինչպէս գիտես, աղէկ թէ գէշ. — Աղէկ մարդ գիտեմ. — Ինչո՞ւ համար հակառակութիւն կընես անոր. — էյ իշթէ:

Այս անուն չարագործին ըրածներուն կը հասնիս. — Ո՛չ. — Ուրեմն ինչո՞ւ համար նորա կողմը կըռնես. — էյ իշթէ:

Դուն քու աղգդ կսիրես. — Կսիրեմ. — Ուրեմն ինչո՞ւ համար Հայ ըսուեւն կամըչնաս. — էյ իշթէ:

Հայերը ատենով մեծ աղգ են եղեր, գիտես. — Այնպէս կըսեն. — Ի՞նչ է եղեր նոցա մեծութիւնը. — ես ինչ գիտնամ. — Ինչո՞ւ չես սովորիր. — էյ իշթէ:

Հայաստանը աշխարհիս ո՞ր կողմն է. — ես ինչ գիտնամ. — Ինչո՞ւ համար չես տեղեկանար. — էյ իշթէ:

Մարդս մեռնելէն ետեւ ինչ կըլլայ. — ես ինչ գիտնամ. — Ինչո՞ւ համար հոգ չես ընէր սովրեւու. — էյ իշթէ...

Այս անհոգ տգիտութիւնը կամ տգիտական անհոգութիւնն է ահա մեր աղգին տունը քանգող պակասութեանց մէկը, եւ շատ փափաքելի է որ ըստ կարի շուտով վերնայ մեր մէջէն. իսկ անոր անգը տիրէ գովելի հետաքրքրութիւնը, հարցասիրութիւնը, որով միայն կարելի է յուսալ որ մեր աղգն ալ անցնի ատենով իմաստասիր աղգաց եւ լուսաւորեալ ժողովրդոց կարգը:

